

УДК 343.9

ПРАВОВЕ Й ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Гуцул Р.Р., аспірант
кафедри кримінального права і процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу правового та організаційного забезпечення індивідуальної профілактики корисливих злочинів неповнолітніх.

Ключові слова: профілактика корисливих злочинів неповнолітніх, запобігання злочинності, організаційне забезпечення корисливих злочинів неповнолітніх, нормативно-правове забезпечення профілактики злочинності неповнолітніх, органи профілактики.

Статья посвящена анализу правового и организационного обеспечения индивидуальной профилактики корыстных преступлений несовершеннолетних.

Ключевые слова: профилактика корыстных преступлений несовершеннолетних, предупреждение преступности, организационное обеспечение корыстных преступлений несовершеннолетних, нормативно-правовое обеспечение профилактики преступности несовершеннолетних, органы профилактики.

Hutsul R.R. LEGAL AND ORGANIZATIONAL PROVISION OF INDIVIDUAL PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY

The article is devoted to the analysis of legal and organizational provision of the individual prophylaxis of juvenile offenders.

Key words: prophylaxis of mercenary crimes of minors, prevention of crime, organizational provision of maltreatment of juvenile offenders, legal and regulatory framework for preventing juvenile delinquency, prophylactic organs.

Постановка проблеми. Подолання злочинності серед неповнолітніх є одним із найважливіших завдань правоохоронних органів, педагогічних колективів навчальних закладів, управлінь та служб міської ради, які здійснюють профілактичну роботу серед неповнолітніх. Дієвими методами його вирішення є моніторинг стану підліткової злочинності серед неповнолітніх, а також аналіз отриманих даних.

Аналізуючи нормативно-правову базу попередження злочинності, варто зазначити, що вона залишається досить розрізненою, у зв'язку з чим ускладнює її реалізацію на практиці.

Найголовніше, що ставить злочинність неповнолітніх у низку актуальних проблем наукового вивчення, – це характер її суспільної небезпеки: злочинність морально спотворює молодь, яка є активним суб'єктом суспільного відтворення, важливим резервом, гарантом національної безпеки, економічного благополуччя і духовного становлення держави. Проблема злочинності неповнолітніх за всіх часів є актуальною проблемою суспільства. Не є тут винятком і сучасне українське суспільство. Адже йдеться про ту його частину, яку воно має підтримувати та всіляко забезпечувати її фізичне, психічне та моральне здоров'я, виховання, підготовку до виконання своєї суспільної ролі за природним законом зміни поколінь. Зрозуміло, що виконання цієї суспільної функції багато в чому залежить від нормального соціального розвитку суспільства в цілому [1, с. 5].

Аналіз дослідження проблеми. Нормативно-правове забезпечення профілактики злочинності неповнолітніх частково досліджу-

валось вітчизняними і зарубіжними вченими. Так, загальнотеоретичним засадам нормативно-правового забезпечення індивідуальної профілактики корисливих злочинів присвячені праці Г.А. Аванесова, Ю.М. Антонян, В.С. Батиргареевої, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, О.І. Бугера, В.В. Голіна, Б.М. Головіна, О.М. Гуміна, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.І. Долгова, В.М. Дрьоміна, В.П. Ємельянова, А.Є. Жалінського, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, К.Є. Ігошева, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцева, В.В. Лунєєва, Г.М. Мінковського, Г.Г. Мошака, О.Б. Сахарова, О.С. Стеблінської, В. Я. Тація, В.О. Тулякова, В.І. Шакуна, С.В. Якимової, О.М. Яковлева, А.О. Ярового.

Варто зазначити, що об'єктивні властивості і функції правових норм є серйозною гарантією доцільної організації такого виду діяльності. Профілактична діяльність права полягає у регулюванні сфер громадського життя, за якого наявні криміногенні фактори або усуваються, або обмежуються їх дія. Право може впливати на їх негативні вияви: блокувати чи організовувати належну протидію негативним явищам і процесам.

Мета статті – з'ясувати та проаналізувати нормотворчу діяльність держави та її органів, що визначається законами й іншими нормативними актами, в яких закріплені мета й завдання профілактики злочинів, коло суб'єктів цієї діяльності, їх компетенція, основні форми й методи роботи.

Виклад основних положень. Виділяють два основні напрями правового регулювання профілактики злочинів. Перший полягає у впливі за допомогою права на криміногенні фактори зовнішнього середовища, що прямо або опосередковано детермінують злочинну

поведінку, з метою їх усунення, тобто має «матеріальний» характер. Другий напрям полягає в юридичному закріпленні прав і обов'язків службових осіб і громадян – суб'єктів профілактики злочинів у здійсненні профілактичних заходів. Цей напрям правового регулювання прийнято називати «процесуальним». Але такий поділ напрямів правового регулювання є умовним, оскільки вони, як правило, взаємодоповнюють один одного. Так, якщо «процесуальний» напрям сприяє впорядкуванню внутрішньо-організаційних відносин самого суб'єкта профілактичної діяльності, то «матеріальний» аспект правового регулювання націлений на надання позитивного впливу на об'єкт для приведення його в такий стан, який здатний забезпечити очікувані зміни у середовищі функціонування [2, с. 67].

Таким чином, правове регулювання профілактики злочинів полягає у нормотворчій діяльності держави та її органів, що визначається законами й іншими нормативними актами, в яких закріплені мета і завдання профілактики злочинів, коло суб'єктів цієї діяльності, їх компетенція, основні форми й методи роботи.

Органи внутрішніх справ у своїй діяльності у профілактиці злочинів керуються Конституцією України, загально визначеними принципами і нормами міжнародного права, міжнародними договорами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, законами та іншими нормативно-правовими актами суб'єктів профілактики, нормативно-правовими актами МВС України [3, с. 195].

Загальні принципи діяльності, якими, безумовно, мають керуватися органи внутрішніх справ у своїй повсякденній роботі, яка спрямована на недопущення скоєння злочинів, містяться у міжнародних правових актах і договорах, ратифікованих Україною [4, с. 7]. До них, зокрема, можна віднести:

- Загальну декларацію прав людини, що прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р.;

- Декларацію про захист усіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, що затверджена Резолюцією 3452 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1975 р.;

- Декларацію принципів і програм дій ООН у сфері запобігання злочинності кримінальним правосуддям, що затверджена Резолюцією 46/52 Генеральної Асамблеї 18 грудня 1991 р., та ін.

Основні положення, що регулюють діяльність правоохоронних органів у профілактиці злочинів, записані у Конституції України. Таку правову основу мають статті 21-68 Конституції України, у яких сформований обов'язок держави захищати життя, здоров'я, честь, гідність, власність, закони, поважати права і законні інтереси громадян [4, с. 7-17].

Наприклад, під час здійснення профілактичних заходів (за ст. 28 Конституції) непри-

пустиме приниження гідності особистості, а у ст. 31 зазначено: «... не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду». Згідно зі ст. 41 Конституції України «... конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом». Отже, у Конституції України визначаються загальна спрямованість і стратегія органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинності [4, с. 8; 4, с. 11].

Складовою частиною системи правових норм, що регулюють профілактику злочинів, є акти вищої юридичної чинності, безпосередньо спрямовані на протидію злочинності й будь-яким правопорушенням. До них належать Закони України:

- «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII (із змінами та доповненнями від 07.12.2017 року);

- «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 року № 20/95 (із змінами та доповненнями, внесеними згідно із Законом № 609-V від 07.02.2007);

- «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 року № 2229-ХП;

- «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 року № 638-IV (в останній редакції від 20.08.2010 на підставі Закону № 2258-17);

- «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 року № 2135-ХП (в останній редакції від 20.08.2010 на підставі Закону № 2258-17);

- «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 року № 3341-XII;

- «Про прокуратуру» від 05.11.1991 року № 1789-XII та інші.

Візьмемо до уваги, що у названих документах закріплені основні права й обов'язки поліції у сфері профілактики злочинності, визначені об'єкти й суб'єкти профілактичної діяльності, визначений порядок взаємодії, регламентовані завдання, функції і заходи, що здійснюються правоохоронними органами.

Зауважимо, що до цього часу не прийнято Закон України «Про профілактику злочинів», який визначав би систему заходів профілактики злочинів, порядок їх здійснення державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, а також права та обов'язки державних органів і організацій, що проводять роботу з профілактики злочинів, і осіб, щодо яких здійснюються передбачені цим Законом заходи [5, с. 118; 6].

За даними статистики Державної судової адміністрації можна зробити аналіз скоєних правопорушень [7] (див. таблицю 1).

Динаміка правопорушень з боку неповнолітніх однозначно вказує, що потрібно змінити нормативно-правовий підхід до обліку протиправної поведінки з боку неповнолітніх, а також вносити вчасно корективи в організацію роботи Національної поліції та інших суб'єктів профілактики неповнолітніх (сім'ю, школу, навчальний колектив, трудовий колек-

тив, органів місцевої влади) і значно більше приділяти увагу поведінці неповнолітніх.

Важливу кримінологічну функцію виконують адміністративно-правові заходи профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і суспільну безпеку. Сам факт застосування примусових заходів за дрібне хуліганство, дрібне розкрадання, появу у громадських місцях у стані сп'яніння, що ображає людську гідність і суспільну мораль, порушення правил обігу зброї й інші адміністративні проступки мають безпосереднє значення для профілактики різних видів злочинів. При цьому профілактичний ефект застосування адміністративно-правових санкцій забезпечується через вплив на свідомість правопорушника і на конкретні криміногенні ситуації, створення обстановки, що виключає фактичну можливість продовження антигромадської діяльності й переростання її у злочини. За результатами дослідження О.С. Стеблинської, у структурі злочинів, скоєних неповнолітніми у стані сп'яніння, переважали злочини проти власності; злочини проти життя та здоров'я особи; злочини проти громадського порядку та моральності; статеві злочини [8, с. 482–484].

Для юридичного обґрунтування профілактичних заходів, особливо під час здійснення функцій дізнання й досудового слідства, велике значення має низка норм кримінального і кримінально-процесуального права. Не торкаючись превентивної ролі всього кримінального законодавства і профілактичних завдань кримінального судочинства в цілому, необхідно, зокрема, відзначити, що нормами кримінального закону, що регулюють систему покарань, порядок і умови їх призначення, звільнення від покарання, встановлюється певний правовий режим для засуджених. Важливими елементами цього режиму, що створюють юридичні підстави профілактичної роботи з особами зазначених категорій, є встановлення для них правообмежувальних

спеціальних правил поведінки й обов'язків; спостереження, контроль і нагляд за ними з боку правоохоронних органів і громадськості [7, с. 312].

Важливе значення для юридичного обґрунтування заходів індивідуальної профілактики стосовно осіб, які вже підлягали кримінальному покаранню, має кримінально-правовий інститут судимості.

Правове забезпечення процесу профілактики злочинності здійснюється також багатьма іншими нормами кримінального права. Профілактичний ефект цих норм в одних випадках зумовлений, насамперед, їх впливом на правосвідомість громадян, а в інших – тим, що вони безпосередньо регулюють конкретні заходи профілактики злочинності, надаючи у розпорядження органів внутрішніх справ як суб'єктів профілактичної діяльності відповідні правові заходи впливу на криміногенні фактори. Це, наприклад, положення кримінального закону про відповідальність за злочини, скоєні у стані сп'яніння, про необхідну оборону, про добровільну відмову від скоєння злочину, про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх тощо [9, с. 316].

Велике значення для правового регулювання профілактики злочинів мають і ті норми кримінального і кримінально-процесуального закону, якими регламентуються підстави й порядок звільнення від кримінальної відповідальності і зупинення кримінальних справ внаслідок зміни обставин, із залученням особи до адміністративної відповідальності. Процесуальні рішення, прийняті у всіх цих випадках, створюють юридичні підстави для вжиття заходів профілактичного характеру щодо відповідних осіб.

Поряд із законодавчими актами правове забезпечення профілактики злочинів містять постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України й інших органів виконавчої влади. У них визначаються повноваження службових

Таблица 1

Статистичні дані щодо скоєних правопорушень

Роки	Види злочинів	Засуджено осіб, які скоїли злочин у віці 14–16 р.	Усього 16–18 р.	
2014	Злочини проти власності (усього).	1779	3755	4934
	Зокрема:			
	– крадіжка	1553	2899	4452
	– грабіж	178	573	751
– розбій	34	130	164	
2015	Злочини проти власності (усього).	1781	3386	5167
	Зокрема:			
	– крадіжка	1572	2663	4235
	– грабіж	178	485	663
– розбій	20	96	116	
2016	Злочини проти власності (усього).	1379	2849	4228
	Зокрема:			
	– крадіжка	1221	2285	3506
	– грабіж	131	356	487
– розбій	24	74	98	
2017	Злочини проти власності (усього).	351	827	1178
	Зокрема:			
	– крадіжка	290	607	897
	– грабіж	51	136	187
– розбій	8	40	48	

осіб і державних організацій, установлюються обов'язкові приписи для громадян, реалізуються заходи профілактичного характеру, що й забезпечує профілактику. До таких нормативних актів, наприклад, можна віднести Постанову Кабінету Міністрів України № 1767 від 20 грудня 2006 року «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки», Постанову Кабінету Міністрів України «Про Національне центральне бюро Інтерполу» № 220 від 25.03.1993 та інші [10; 11].

Обов'язкові приписи профілактичного характеру містять Укази Президента України. Назвімо, зокрема, Указ Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» та інші. Міністерство внутрішніх справ України на основі й на виконання відповідних законів і постанов уряду видає відомчі нормативні акти, в яких конкретизуються завдання різних ланок органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинів, визначаються норми й методи профілактичної діяльності. У відповідних рішеннях колегії, наказах, інструкціях та інших нормативних актах МВС України дається оцінка ефективності результатів профілактичної діяльності, формулюються її пріоритетні напрями, розкриваються недоліки, визначаються шляхи їх усунення [12, с. 234].

Із норм сімейного права, що мають особливе значення для профілактики правопорушень, як приклад можна навести позбавлення батьківських прав, якщо батьки ухиляються від виконання обов'язків із виховання дітей або зловживають своїми батьківськими правами, жорстоко поведуться з дітьми, здійснюють на них шкідливий вплив аморальною, антигромадською поведінкою, а також якщо батьки є хронічними алкоголіками або наркоманами. У цьому разі норма сімейного права спрямована на усунення криміногенних обставин, що спричиняють моральну деформацію особистості. Певну роль у профілактиці злочинів можуть відігравати також цивільно-правові норми про недійсність угод [12, с. 216].

Нарешті, правове регулювання профілактики злочинів здійснюється так званими локальними нормами, які містяться у положеннях, рішеннях та інших актах, що видаються місцевими органами самоврядування.

Таким чином, профілактична діяльність органів внутрішніх справ у цілому має хоча не завжди системні, але досить взаємозалежні юридичні підстави. Норми різних галузей права детально регламентують усі види і форми профілактики злочинів, її основні напрями.

Профілактична діяльність органів внутрішніх справ була регламентована різними відомчими актами щодо відповідних служб і підрозділів. Із прийняттям нового Закону України «Про Національну поліцію», на жаль, більшість з них втратили свою чинність. Основними завданнями для підрозділів органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинів (у Настанові для кожного підрозділу окремо), що визначені цим нормативно-правовим актом, є [13, с. 2]:

– виявлення й аналіз причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, вжиття заходів щодо їх усунення або нейтралізації;

– виявлення й постановка на профілактичний облік осіб, схильних до скоєння злочинів;

– встановлення осіб, які готуються до злочину або замаху на злочин, і вжиття заходів щодо припинення їх протиправної діяльності відповідно до чинного законодавства;

– залучення до діяльності з профілактики злочинів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону й окремих громадян;

– профілактика бездоглядності, безпритульності і правопорушень неповнолітніх тощо.

Основна профілактична діяльність організовується і здійснюється безпосередньо на територіях обслуговування органів внутрішніх справ. Їх працівники, керуючись нормативно визначеною компетенцією, реалізують у своїй повсякденній правоохоронній діяльності такі заходи [14, с. 189]:

– готують щомісячні аналітичні звіти з криміногенної обстановки на території обслуговування (об'єктах обслуговування);

– здійснюють комплексне оцінювання результатів роботи працівників підрозділів щодо профілактики злочинів, розробляють заходи з її активізації;

– інформують у встановленому порядку органи місцевого самоврядування, а також організації, підприємства, установи, розташовані на території обслуговування (об'єктах обслуговування), про злочини, причини й умови, що сприяли їх скоєнню, з конкретними пропозиціями щодо їх усунення або нейтралізації;

– здійснюють взаємодію з відповідними державними, місцевими органами, відомствами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями;

– проводять комплексні й цільові оперативно-профілактичні заходи з профілактики злочинів і поліпшення криміногенної обстановки;

– вживають заходів щодо забезпечення безпеки громадян, якщо їх життя, здоров'я, честь, гідність або майно, за наявною оперативною інформацією, може зазнати злочинних посягань;

– виявляють і ставлять на профілактичний облік осіб, схильних до скоєння злочинів, здійснюючи за ними контроль;

– здійснюють контроль над дотриманням особами, звільненими з місць позбавлення волі, встановлених для них відповідно до закону обмежень;

– у встановленому порядку залучають громадські формування правоохоронної спрямованості і громадян до профілактичної діяльності;

– інформують населення через засоби масової інформації про способи й заходи правомірної захисту від злочинних посягань.

Висновок. Варто зазначити, що правове регулювання профілактики злочинів полягає у нормотворчій діяльності держави та її органів, що визначається законами й іншими нормативними актами, в яких закріплені мета й завдання профілактики злочинів, коло суб'єктів цієї діяльності, їх компетенція, основні форми й методи роботи. Зауважимо,

що організаційна діяльність із профілактики злочинів не може будуватися довільно. Варто зазначити, що чинна система обліку злочинів і злочинців побудована за принципами відомчої статистичної реєстрації, що призводить до її роздробленості. Це, безумовно, ускладнює можливість отримання цілісної картини злочинності. Тому дані кримінальної статистики варто доповнювати результатами конкретних соціологічних і кримінологічних досліджень, під час яких може бути отримана відповідна інформація.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовной ответственности. СПб., 2000. С. 5.
2. Лукьянчиков Е.Д. Разрешение органами внутренних дел заявлений и сообщений о преступлениях несовершеннолетних: учебное пособие / Е.Д. Лукьянчиков, Д.П. Письменный. К.: НИИРИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1987. 67 с.
3. Александров Ю.В. Криминология: курс лекцій / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. К.: МАУП, 2002. 325 с.
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. / Верховна Рада України
5. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук; Ун-т сучас. знань. К., 2009. 219 с.
6. Про проект Закону України про профілактику злочинів: Постанова від 31.10.1994 № 190/94-П / Президія ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190/94-%d0%bf%d0%b2>
7. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
8. Стеблинська О.С. Деякі негативні соціальні аспекти пияцтва і наркотизму та їх криміногенні властивості в структурі злочинності неповнолітніх. Визначальні тенденції генезу державності і права: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конференції «Треті Прибузькі юридичні читання». 299 Миколаїв: Іліон, 2007 р. С. 482–484.
9. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, Питер, 2002. 554 с.
10. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 № 1767. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-%D0%BF;>
11. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/220-93-%D0%BF;>
12. Александров Ю.В. Криминология: курс лекцій / Ю.В. Александров, А.П. Гель, Г.С. Семаков. К.: МАУП, 2002. 325 с.
13. Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
14. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук; Ун-т сучас. знань. К., 2009. 219 с.